

CZU 821.135.1.09=135.1

HASDEU: DUHURI DE GEORGE CORNILĂ SAU RELECTURA UNUI ENCICLOPEDIST

*Maria PILCHIN,
critic literar*

Rezumat: În acest articol ne propunem să analizăm biografia literaturizată *Hasdeu: duhuri* de George Cornilă. Demersul nostru este unul de analiză critică cu argumente din zona teoriilor receptării cu privire la lectorul textului literar aflat în sincronie auctorială (G. Cornilă), dar în diacronia istorică și literară a personajului (B.P. Hasdeu). Scriitura romanțată ne permite revizitarea și revalorificarea unui scriitor clasic pe direcția unei îndelungate tradiții din perspectiva unui actual orizont de așteptare. Receptorul se transpune cu ajutorul prozei contemporane lui în ambianța epocii și contextului istoric din care vine personajul – un scriitor și un savant important. Preocupările de receptare sunt: revalorificarea trecutului scriitoricesc, portretizarea literară a unei personalități din secolul al XIX-lea, topografii basarabene, imaginar chișinăuian, Hasdeu – dascălul și bibliotecarul, povestea literaturii ca identitate colectivă.

Cuvinte-cheie: biografie romanțată, receptor, portretizare literară, imaginar basarabean, Hasdeu – personajul.

Abstract: In this article we propose to analyze the literary biography *Hasdeu: duhuri* by George Cornilă. Our approach is one of critical analysis with arguments from the area of theories of reception regarding the reader of the literary text found in authorial synchrony (G. Cornilă), but in the historical and literary diachrony of the character (B.P. Hasdeu). The novelized writing allows us to revisit and revalue a classical writer in the direction of a long tradition from the perspective of a current horizon of expectation. The receiver is transposed with the help of contemporary prose into the ambiance of the era and the historical context from which the character comes – an important writer and scholar. The concerns of reception are: the revaluation of the writing past, the literary portrayal of a personality from the 19th century, Bessarabian topographies, Chișinău imaginary, Hasdeu – the teacher and the librarian, the story of literature as a collective identity.

Key-words: fictionalized biography, receiver, literary portrayal, Bessarabian imaginary, Hasdeu – the character.

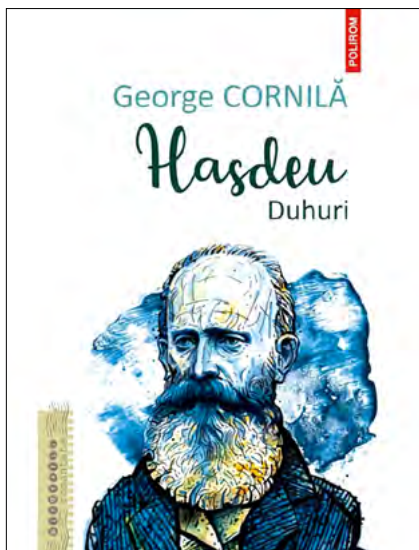
În loc de introducere

A reciti, a revizita un scriitor clasic, după Matei Călinescu, este echivalent și cu a aduce în sincronie ceea ce s-a întâmplat în diacronie. Aici intervine logica prospectivă și retrospectivă a actului lectural (echivalent ulterior cu receptarea, interpretarea, analiza) [1, pp. 31-42]. A reveni la un autor precum este B.P. Hasdeu presupune o recitare în prezent a tot ce înseamnă univers ideatic hasdeian: opera lui literară și lingvistică, tot ce s-a scris despre el. Or, e vorba de un imens corpus textual care sperie și copleșește, formulând probleme de metodă analitică. Această situație, precum și cea similară a altor autori (naționali și universali) a generat o formă nouă de receptare și de cerere literară: biografiile romanțate care readuc în actualitate personalități din trecut pe calea talentului și a intuiției artistice, ultima fiind mai degrabă o chestiune de afect decât de criteriu rațional. Și critica nu poate să nu dea atenție acestui fapt.

B.P. Hasdeu: romanul unei biografii

În colecția „Biografii romanțate” a editurii ieșene Polirom, prozatorul, eseistul și traducătorul George Cornilă publică romanul *Hasdeu: duhuri* (Polirom, 2023). Or, nu este o biografie care tratează veridic despre viața și activitatea scriitorului, ci o romanțare verosimilă. Cartea invită cititorul la o revenire, o digresiune romanescă în viața și creația ilustrului cărturar și scriitor. Un roman în care transpare, în primul rând, epoca și oamenii din acea perioadă. E o scriitură imersivă în care pare că autorul a fost ghidat de materialul și procesul de documentare și nu de un concept inițial schițat și elaborat din start. Aș cataloga întreaga colecție a editurii, în general, și această biografie literaturizată, în particular, drept ceea ce numea Paul Cornea încercare a unei minorități de specialiști literari „să impună inovațiile, să amelioreze sau să elimine modelele căzute în rutină” [2, p. 185]. Or, editurile se întorc la clasici prin revalorificarea lor de către scriitorii zilei de azi. Metoda principală a unei astfel de proze este „imaginația narativă” [5, p. 31], dar și documentarea (opera personajului-scriitor, textele metaliterare, monografiile și studiile despre B.P. Hasdeu). Este drumul „de la istorie la poveste” [5, p. 41]. Este ficționalizarea unor date concrete din istoria noastră literară.

Hasdeu apare în aceste pagini de ficțiune ca un filosof, un magician la senectute și un spirit obsedat de enciclopedism la tinerețe,

un poliglot: „cunosc multe limbi, e un dar al nostru, al Hasdeilor, de parcă am fi fost zămislîți la poalele Babelului” [3, p. 21]. Personajul e om al cărților: „Mă înhămam la mai mult decât putea duce un om, orice om, chiar și un Hasdeu, căci enciclopedismul este o îndeletnicire maniacală, e mutarea deșertului dintr-o parte în alta, grăunte cu grăunte” [3, p. 46]. Un om îndurerat de propriul destin uman, de „durerea unora ca mine” [3, p. 25], de pierderea unicului copil.

Spațiul basarabean: satul natal, Chișinăul

Reperăm un spațiu și un timp infantil, ca un *illo tempore*: „De mic mi-a plăcut să hoinăresc – criticii mei de mai târziu aveau să spună că îndrăgeam să bat câmpii –, să mă pierd prin imensitatea acelei lumi care aștepta să o descopăr și să îmi vorbească. Erau atâtea de explorat, ruinele Hotinului, glorie apusă, dărâmurile băilor și haremurilor turcești, biserica din sat, unde se găseau vechi icoane de nespusă tristețe” [3, p. 28]. E și un portret de grup al basarabeanului din epocă: „Tata mă trimitea să vorbesc cu țărani, moldoveni nemuscăliți, să mă joc cu copiii lor și astfel am auzit doine bătrânești, basme și cimilituri ce se găseau deja în pragul uitării” [3, p. 31]. E chiar un fel de privire înspre un mental colectiv: „Basarabenii zilelor mele nu mai aveau însă vlagă să se împotrivescă tăvălugului. Cu treizeci de ani înainte, țara lor fusese smulsă, ca un făt dintr-un trup de mamă. Trecuse destul timp ca să se pună o coajă subțire peste o rană dureroasă. Simțeam copil fiind – copiii simt multe, întotdeauna mai multe decât oamenii mari –, o jale ascunsă pretutindeni în jurul meu. Unii mai priveau cu jind spre Apus, poate cu speranță, alții abia dacă-și mai ridicau ochii din pământ” [3, p. 31].

Todea, copilul învață devenirea în acel spațiu: „Ascultă bine, Todea, mi-a zis tata într-o zi. Pentru a izbândi, un bărbat nu trebuie să își întărească brațul, ci mintea” [3, p. 32]. Și micul Hasdeu o va face. El va deveni prin carte, prin viață, prin dragoste. George Cornilă ni-l creionează în organicitatea și firescul vârstei lui. Iată

cum descrie el prima experiență erotică cu Tinca, prima iubită, o copilă din satul Cristinești: „A venit și în alte nopți, niciodată când o așteptam, ci doar după ce îmi pierdeam speranța, m-a lăsat să-i sărut buzele uscate și să-i cercetez trupul neîmplinit, cu pielea arămie și netedă, mirosind a pământ reavăn și a iarbă crudă, s-o studiez cu o curiozitate de naturalist” [3, p. 51].

George Cornilă încântă prin felul în care personajul își filozofează destinul: „Dacă este vreo dovadă științifică a existenței sorții, aceea e, indiscutabil, ereditatea” [3, p. 39]. Își regândește neamul, îl supune unei analize raționale, uzuale chiar: „Nu m-ar fi mirat dacă tot din sângele nostru să fi fost primele căpetenii de trib sau cei dintâi care au strunit focul. Fie că ne-am spus Hasdeu, Hâjdău, Hâjdeu, Hizdeu sau Hasdao, noi n-am știut să fim oameni obișnuiți” [3, pp. 40-41]. George Cornilă încearcă și reușește să schițeze o analiză transgenerațională a relațiilor familiale, o abordare de psihologie sistemică aplicată scriiturii românești: „vorbeam prin casă pe latinește, o ridiculizam pe mama că nu înțelegea ce spun, însă ea nu se supăra, mă mângâia pe creștet și îmi spunea că eram *nekaltas*, ceea ce mai apoi am aflat că în graiul litvan înseamnă «nevinovat». Dar vinovat am fost. Și față de ea, și față de cele două Iulii, și față de toți cei care au cutezat să-mi stea alături” [3, p. 41].

Romanul conține și o hartă topografică, cu imaginile unui Chișinău de epocă: „Clădirile impunătoare din calcar orbitor, bisericile înalte până la cerul sleit, străzile pavate pline de trăsuri cu vizitii mânioși și trase de cai înveliți în păături groase, hărmălaia, senzația, mai apăsătoare ca oricând, că timpul era limitat. Toată lumea se grăbea, toată lumea era deja în întârziere” [3, p. 53]. Apar și portrete de oameni celebri în urbe: „Pușkin, rusul african, marele exilat și tovarășul de dezmăț al lui Negruzzi” [3, p. 54], ca niște figuri care trec prin acel cronotop. Locuri urbane, instituții publice, liceul unde a învățat: „Nu mi-a fost ușor la început, mai ales din cauza că era o școală pentru fii de nobili, beizadele cu duiumul, *petits-maitres* bogați și proști, fuduli și sfidători, fără voința de a învăța ceva, laudându-se fără contenire cu averile și funcțiile taților lor și răsând de un neavenit ca mine, care adeseori nu aveam bani nici de o piroșcă” [3, p. 55]. Remarcăm faptul că era vorba de un sistem de învățământ deloc prietenos unei minți tinere: „Îmi uram și dascălii. Minți îmbăcsite, neputincioase în a da naștere unei idei proprii. Îmi era dor de lecțiile de acasă, să vorbesc românește, căci

în jur nu auzeam decât rusește, scriam doar cu chirilice și studiam doar autori ruși” [3, p. 55].

Cititorul este ghidat și spre alte spații chișinăuene: „Când nu mi găseam liniștea, mă plimbam pe malul Bâcului sau prin grădina publică, mă duceam la Catedrală, unde puteam să mă reculeg în liniștea cuvioasă care se așternea mereu între zeu și adepții săi, ori la biblioteca gubernială, un alt fel de catedrală, unde mă așteptau cu chef de vorbă singurii mei prieteni, cărțile” [3, p. 57]. Tot la Chișinău va trăi o iubire tinerească pentru Alina Merjeevski, de care destinul o să îl despartă, fapt care îl va marca. Aici îi va prezice Panaioti Usturoi, un ghicitor care trăia la o margine de oraș, că avea să dobândească „cele mai înalte onoruri încă de tânăr” [3, p. 64].

Apoi va urma perioada în care se va afla în armata țaristă: „Rusia avea nevoie de soldați, de carne de tun, tânără, macră” [3, p. 74]. Este locul în care și numele i se va poci, „Ghijdău” [3, p. 80]. Acolo va realiza că nu e loc de intelectuali pe front, căci „nu cărțile câștigă războaie, Ghijdău” [3, p. 80]. Intervine o revizuire a valorilor și visurilor de tânăr: „I-am scris tatei că greșisem și l-am rugat să nu mă lase să ucid. Nu știi nici până astăzi cum a făcut, dar m-a scos de acolo... pentru mine cariera militară a însemnat bețivăneală, golăneli și crailâc, în slujba unui stăpân pe care-l uram așa cum întemnițatul îl urăște pe temnicer” [3, p. 89]. Soldatul alege cartea.

Hasdeu: între catedră și bibliotecă

Identificăm în roman un corpus de autori echivalent cu preocupările sale în timp ce era student la Harkov: Hegel, Herder, Goethe, Schiller, Molière, Poe, Hoffmann, Bentham, Herzen, Mickiewicz, Democrit, Smith, Mill [3, p. 103]. Această listă onomastică de mari scriitori constituie și conturarea unui laborator livresc, intelectual în care se formează cărturarul B.P. Hasdeu. Prietenii scriitorului constituie și ei o bibliotecă vie: Stamati, Ralli-Arbore, Eliad, Alecsandri, Ionescu-Gion, Delavrancea, Ispirescu, Tocilescu, Dragomirescu, Speranția [3, p. 190].

Hasdeu se distanțează de armată, de imperiul țarist, se emancipează ca gânditor de cei care au anexat Basarabia. În 1856, după semnarea Tratatului de la Paris, „mi-am rupt pașaportul și l-am trimis la consulat... Rușii m-au judecat în lipsă și m-au osândit la exil în Siberia, privându-mă totodată de drepturile asupra

moștenirii averii și pământurilor părintești” [3, p. 107]. A donat 4000 de volume de cărți aduse din Basarabia ocupată de țariști: „Le-am dăruit Bibliotecii Școalelor, știind că acolo le-aș fi putut consulta oricând. M-am ales până la urmă și cu niște bani, căci n-a trecut mult timp și mi s-a propus postul de bibliotecar. Mă simțeam ca Sfântul Petru cu cheile de la porțile raiului” [3, p. 115].

Bibliotecarul B.P. Hasdeu reprezintă o proeminentă imagine literară: „Câtă magie există într-o bibliotecă nu se găsește în nici un alt loc durat de om sau de natură. Doar acolo poți fi tu cu spiritele marilor gânditori. Cred, credeam și atunci, că o fărâma din aceștia rămâne prin preajma operelor lor, nu găsesc puterea de a se rupe cu totul. De aceea, în cadrul ședințelor spiritiste, nu am căutat să vorbesc cu nicio minte ilustră din trecut. Nu aveam nevoie de un medium pentru asta. Era destul să pășesc într-o bibliotecă” [3, pp. 115-116]. Semnalăm o relaționare biblioteconomică cu volumele: „Descuiam ușile și pătrundeam în aerul greu, plin de miresme îmbătătoare, tuș, piele, clei, hârtie veche... priveam în jur rafturile încărcate până la refuz, teancurile de tomuri așteptând să fie triate” [3, p. 116]. Scriitorul și bibliotecarul devine prietenul elevilor ieșeni de la Școala Reală: „Le dădeam cărți despre care dascălii lor nici n-auziseră, mai multe titluri și cu termen de înapoiere mai îndelungat decât îngăduia regulamentul, doar că atunci când le aduceam înapoi îi întrebam ce înțeleseseră din ele și nu-i lăsam să plece până nu le discutam pe îndelete, ca să mă asigur că nu le citiseră degeaba” [3, p. 120].

Este mediul firesc, propice pentru el: „Împărțindu-mă între catedră, bibliotecă și gazetărie, mi-am continuat cercetările și n-am lăsat să treacă o zi fără să scriu” [3, p. 121]. Cercetătorul Hasdeu e unul avid după documentare, investigare în arhive a unor „documente cu însemnătate istorică pentru Principate. M-am cufundat în munca de cercetare, ceea ce mi-a făcut bine, căci mi-a ținut mintea ocupată. Am scotocit prin Biblioteca Iagellonă și prin arhiva Magistraturii, am fost la Ossolineum, în Wrocław, și m-am întâlnit chiar cu niște colecționari particulari, de la care am achiziționat o serie de facsimile de mare valoare. La întoarcere, m-am oprit în Lemberg, unde am luat la rând bibliotecile și arhivele. O parte dintre izvoarele descoperite acolo le-am publicat mai târziu în *Arhiva istorică*” [3, pp. 124-125]. Existența lui e una bibliocentrică și enciclopedistă: „Orice călătorie se preschimba iute într-o misiune de cercetare. Din Pesta n-am văzut nimic în afară de interioarele

bibliotecilor, însă de acolo am plecat cu zeci de documente... La fel mă închisesem și în Bibliothèque Mazarin, în Klementinum sau în sălile de la Gazi Husrev-beg. Nu putea fi altfel cu un om care încă deplângea distrugerea Bibliotecii din Alexandria” [3, p. 186].

Scandalul cu publicarea nuvelei *Duduca Mămuca* îi aduce multe necazuri: „M-am trezit, peste noapte, destituit din postul de profesor și din cel de la bibliotecă și cu revista interzisă” [3, p. 128]. Devine un paria intelectual: „În bibliotecă nu mi s-a mai dat voie să intru, deși majoritatea cărților de acolo îmi aparținuseră. Niciodată nu fusesem atât de sărac. Am rămas fără hârtie și cerneală. Mi-am vândut pălăria, pantofii și ceasul. Social, intelectual, sufletește eram distrus” [3, p. 132]. Biblioteca și rafturile cu volume devin o fantasmă: „Într-o noapte m-am visat în biblioteca din Iași, reunit cu cărțile mele, însă când încercam să iau una de pe raft și s-o deschid, nu puteam. Mâna îmi înainta anevoie prin aerul vâscos. Cu o sfortare uriașă, am reușit să apuc un tom, dar, când l-am deschis, am găsit că paginile erau albe. M-am trezit și am rămas până la ivirea zorilor gândindu-mă la infinitatea înțelepciunii care mă aștepta în mormane mucezinde, închise în bezna unor odăi ale căror chei nu mai știa nimeni pe unde fuseseră aruncate. Dorința maniacală de a găsi toate aceste cărți, de a le citi și de a extrage din ele învățătura spre a o da mai departe, așternută din nou între două coperte, m-a lovit din nou. M-am gândit la nenumăratele opere literare, cronografe, monografii, letopisețe, creștomății, epistolare, uricare și zapise care zăceau ascunse în biblioteci și arhive, comori de cunoștințe amenințate cu întunericul veșnic” [3, p. 155]. Este savantul căruia viața i se ridică ca un zid în fața cercetării.

Un raționament în loc de concluzie

Considerăm romanul *Hasdeu: duhuri* de George Cornilă o probă manifestă a faptului că ficțiunea este astăzi mult mai de impact decât publicațiile științifice pentru popularizarea biografiei de creație a unui scriitor clasic. În acest Ev Mass-Mediu, într-o lume transalfabetizată din ce în ce mai mult, în paradigma loisirului și a divertismentului, o biografie romanțată are mai multe șanse să capteze atenția publicului cititor decât o monografie publicată în baza unei teze de doctorat sau un volum de istorie sau critică literară. Este vorba de scăderea vizibilă și cuantificabilă a interesului pentru discursul doct (în zona educațională, editorială și cea a

bibliotecilor) sau „s-ar putea spune metaforic că în republica literelor a apărut o criză de încredere, pe fondul sărăciei de consens public” [6, p. 28]. Povestea și istoria narată sunt mult mai solicitate decât argumentația și teoria

Jonathan Gottschal în volumul *Animalul povestitor: cum ne fac poveștile oameni* vine cu teza că studiile din domeniul psihologiei arată că povestea care captivează are mai mult impact decât cea care nu o face [4, p. 183]. Or, nu ar trebui să ignorăm această posibilitate, dacă dorim ca generația tânără să știe cine sunt marii scriitori din trecut. Întrezărim în astfel de *produse* literare o posibilitate certă de diseminare și de cultivare a interesului pentru trecutul nostru literar, cultural etc. și o certă posibilitate de a configura un portret de grup axiologic a ceea ce am fost, suntem și vom fi în sens istoric, literar și cultural.

Referințe bibliografice

1. CĂLINESCU, M. *A citi, a reciti. Către o poetică a relecturii*. Iași: Polirom, 2003. 405 p. ISBN 973-681-175-1.
2. CORNEA, P. *Delimitări și ipoteze: comunicări și eseuri de teorie literară și studii culturale*. Iași: Polirom, 2003. 318 p. ISBN 978-973-46-1121-8.
3. CORNILĂ, G. *Hasdeu: duhuri*. Iași: Polirom, 2023. 292 p. ISBN 978-973-46-9285-9.
4. GOTTSCHAL, J. *Animalul povestitor: cum ne fac poveștile oameni*. București: Vellant, 2019. 263 p. ISBN 978-606-980-028-7.
5. KEARNEY, R. *Despre povești*. București: Tracus Arte, 2020. 224 p. ISBN 978-606-023-182-0.
6. PÂNZARU, I. *Practici ale interpretării de text*. Iași: Polirom, 1999. 251 p. ISBN 973-683-306-2.

*Comunicare susținută în cadrul Conferinței IGNITE –
145 de ani ai BM „B.P. Hasdeu”,
21 octombrie 2022, Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” din Chișinău*